

Close to Home

Ko ha kamata'anga fo'ou kia Lisa mo hono 'ōfeginé

Lisa mo 'ene Pule ki he Tafa'aki Tokoni ki he Fale Nofo'angá (Housing Support Manager) Piripi Christie.

"Na'e 'ikai teu 'amanekina 'e hoko 'a e aho ko 'ení," ko e lea ia 'a Lisa Hema (Ngāti Kahungunu ki Te Wairoa), 'i he'ene tu'u mo laukau 'i tu'a 'i hono 'api Kāinga Ora fo'ou 'i Wairoa.

Hili ha ta'u 'e 2 'o e tu'u 'i he ta'e'iloá, ongo'i li'ekina mo e matu'uakí, kuo faifai pea ma'u 'e Lisa mo hono ki'i 'ōfeginé ta'u 8 ha feitu'u ke ui ko hona 'api.

Na'e lōloa mo faingata'a 'a e hala fononga 'a Lisa ke ma'u ha nofo'angá. Ki mu'a 'i he tāfea fakatupu maumaú, na'e nofo pē 'i ha

ki'i fale tu'u ki tu'a 'i he 'api hono fohá. 'I he taimi na'e hoko ai 'a e tāfea hono ua 'i Wairoa, na'e faka'auha kotoa ai 'a e 'apí. Na'e tu'u pē 'a Lisa 'i he loto vai 'oku – mā'olunga tatau mo hono kongalotó 'o 'ikai ha feitu'u ke 'alu ki ai. Na'á ne ma'u mo hono 'ōfeginé ha nofo'anga fakataimi 'i he Wairoa Memorial Hall pea 'i mui ange 'i honau marae, ko Whaakirangi.

"Na'e 'i ai e taimi na'á ku lue takai holo ai mo hoku 'ōfeginé 'i he 'uhá, mo fakakaukau pe te ma 'alú nai ki fē," ko e manatu ia 'a Lisá.

"Na'a ma fakamoleki ha taimi lahi 'i he hikihi holó. Na'a ma nofo mo e ní'hi ko homau fāmilī ka na'a nau

HOKO ATU 'I HE PEESI 02

Mālō 'etau a'usia 'a e fa'ahita'u mālōlō ko 'ení

Ko ha pōpaki me'i he Pule Lahí

Matt Crockett

'I he'eku hoko ko e Pule Lahí, na'e hoko ia koe'uhí na'á ku tui mo'oni ki he ngāue 'oku fakahoko 'e he Kāinga Ora - 'i hono tokoni'i 'a e kakaí mo e ngaahi komiuniti'i 'aki hono tukuatu ha ngaahi 'api ki he fa'ahinga 'oku nau fiema'u iá.

Hili ha māhina 'e taha nima mei ai, 'oku ou laukau'aki 'a e ola lelei 'o 'emau ngāue mo e fuoloa 'emau fononga ma'i. Kuo toe fakafoki 'emau tokangá ki he me'a 'oku mahu'inga tahá – ko e hoko ko ha lenilooti lelei, tokanga'i homau ngaahi 'api, mo poupou'i 'a e kakai 'oku nofo ai.

'Oku mau fakahoko lelei ange 'a e ngaahi me'a, ngāue fakapotopoto ange 'aki 'a e pa'angá, **pea 'oku mau 'i ha tu'unga** fakapa'anga 'oku tu'ulooa ange. Kuo mau fakahoko 'emau ngaahi tukupaá pea langa hake 'a e falala 'a e Pule'angá kiate kimautiló. Ko e me'a mahu'inga tahá, kuo mau lava'i 'eni lolotonga 'emau fakapapau'i 'oku fiemālie 'a e kau nofo totongi 'i homau ngaahi 'api mo 'emau

HOKO ATU 'I HE PEESI 02

HOKO ATU MEÍ HE PEESI 01

Ko ha kamata'anga fo'ou kia Lisa mo hono 'ōfēfiné

‘osi fu’u tokolahi kinautolu ia, nofo ‘i ha me’alele ‘i ha uike ‘e 2 pea ‘i he māhina ‘e 6 kuohilí na’a ma hiki ki ha fale nofo’anga fakavavevave – ko ha ki’i lotofale si’isi’i (studio) ‘i ha mōtele."

"Ko e ‘ikai ko ia ha feitu’u fe’unga mo tu’upa’u na’e hoko ia ke fakatupu mo’utāfu’ua kiate au mo e fakalakalaka hoku ki’i ‘ōfēfiné," ko ‘ene leá ia. "Na’e ‘ikai ke ne lava ‘o sikeiti pe heka pasikala ‘i tu’a. Na’e pau ke ma tangutu pē ‘i he mohengá ‘o kai ai. Na’e pau keu faka’atā ha feitu’u ke fai ai ‘ene ngāue fakaako mei ‘apí, pea na’e ‘ikai lava ke ‘a’ahi mai homau fāmilí. Na’e fakatupu ongosia ia."

Neongo ‘a e faingata’á, na’e fakapapau’i ‘e Lisa ke ‘oange ki hono ki’i ‘ōfēfiné ‘a e mo’ui tu’unga lelei taha te ne ala ma’ú. "Oku ou fakapapau’i ‘oku ma’a mo mateuteu hoku ‘ōfēfine ki he akó ‘i he ‘aho kotoa pē pea ‘i ai mo ‘ene me’atokoni ho’atā – ‘o tatau ai pē pe ko fē ‘a e feitu’u ‘oku ma nofo aí."

"Na’á ku fiema’u ha ‘api pau koe’uhi keu lava ‘o foki ki he ngāue mo tokonaki ha me’a lahi ange ma’a hoku ‘ōfēfiné. Na’á ku hoko ko ha faiako ‘i ha ngaahi ta’u lahi pea mo

ngāue ‘i he Whānau Ora. Ka ‘i he taimi ‘oku siva ai ho’o ‘amanaki ke ma’u ha ‘api ma’a kitá, ‘oku faingata’a ke ke fakakaukau ki he kaha’ú."

Na’e lolotonga ako foki ‘e Lisa ‘a e te reo Māori ke tokoni ki he ako hono ki’i ‘ōfēfiné, ka na’e fiema’u ke ki’i fakatatali ia.

‘I he taimi ní, ‘i hono ma’u ha ‘api māfana, mātu’u mo malu ‘o ofi holo pē he ngaahi fāmilí mo e akó, ‘oku fonu hounga’ia ai ‘a Lisa. "Oku ou ongo’i fonu ‘i he fiefia, hounga’ia mo loto-fakatōkilalo ‘i hono ma’u ‘a e ‘api faka’ofo’ofa ko ‘ení. Ko ha fononga lahi, mo lōloa mo’oni ia ke a’u mai ki heni."

Ko e a’usia ‘a Lisa ko ha fakamanatu mahu’inga ia ki he ‘uhinga ‘oku ‘i heni ai e Kāinga Ora – ke ‘oatu ha ngaahi ‘api ma’a e kakai ‘oku nau fiema’u lahi taha iá. ‘Oku mahulu hake hono ‘api fo’ou ‘i ha ‘ato pē ki hono ‘ulú; ko ha fakava’e ia ki he fakaakeake, tupulaki mo e toe fehokotaki mo e fāmilí mo e ‘ulungaanga fakafonuá.

"Na’e mole ‘a e ta’u ‘e 40 ‘eku mo’ui ‘i he tāfeá," ko e lea ia ‘a Lisa. "Ka ‘oku ma matu’uaki pē. Ko ‘ema fakafokifokí mai ‘eni."

HOKO ATU MEÍ HE PEESI 01

ngaahi ngāue. ‘Oku mahu’inga ‘aupito ia kiate au koe’uhi, ‘i he ngaahi liliu kotoa pē, kuo mau tauhi ho’omou ngaahi fiema’u ko e uho ia ‘o e me’a ‘oku mau fakahokó.

‘I he’eku faka’osi hoku taimi ‘i he Kāinga Ora, ‘oku ou fiefia ke paasi atu e ngāue ko ‘ení kia Tracey Taylor, ‘a ia ‘okú ne ma’u ‘a e tukupā tatau ke fakamu’omu’a ‘emau kau kasitomaá mo e kakaí, kae’oua ‘e fakangaloku ‘emau tu’uloa fakakomēsiale mo fakapa’angá.

Ko e taha ‘o e ngaahi tafa’aki lelei taha ‘o e ngāue ko ‘ení ko e fe’iloaki mo ha ni’ihi ‘o kimoutolu mo fanongo ki ho’omou ngaahi a’usiá. Ko kimoutolu ‘a e ‘uhinga ‘oku ha’u ai ‘emau timí ki he ngāue ‘i he ‘aho kotoa pē – ‘oku mou faka’ai’ai kimautolu ke hokohoko atu ‘emau fakalakalaká.

‘I he ofi mai ‘a e fa’ahita’u māfaná, ‘oku ou fakatauange te mou ma’u ha taimi ke mālōlō ai mo kau fakataha mo e kakai ‘oku mahu’inga taha kiate koé. Mou fetokanga’aki ‘iate kimoutolu, pea mou nofo malu pea manatu’i – kapau ‘okú ke fiema’u tokoni, ‘oku ‘i heni ‘emau timí ma’a u.

**Kilisimasi Fiefia,
ngā mihi o te wā**

Matt Crockett

Pule Lahí
Kāinga Ora –
Homes and Communities
(Ngaahi ‘Apí mo e Komiuniti)

Fale'i ki he mo'ui lelei fekau'aki mo e misele 'i he komiunitií

Ko e miselé ko ha mahaki pipihi ia 'oku mafolangofua 'i he kakaí pea 'okú ne 'ai 'a e tokolahi taha 'o e kakaí ke nau ongo'i puke. 'E lava foki ke ne fakatupunga ha ngaahi palopalema lahi ki he mo'ui lelei, kau ai 'a e fakalelé, mahaki 'i he fatafatá mo e fufula 'a e 'utó.

Ngaahi faka'ilonga 'o e miselé

Ko e ngaahi fuofua faka'ilonga 'o e miselé 'oku tataua ia mo e ngaahi mahaki kehe 'o e halanga mānavá hangē ko e momokó, COVID-19 pe flu, 'a ia 'oku 'uhinga ia 'e faingata'a ke 'ilo'i pe 'okú ke ma'u 'a e miselé.

'Okú kau ki he ngaahi faka'ilonga 'o e miselé 'a e:

- mofi (ko ha fua māfana 'oku 'ikai toe si'isi'i hifo he 38°C)
- tale
- fofonu 'a e ihú
- mamahi, fakakulokula e ongo fo'i matá
- veveli.

'Okú tupu 'a e vevelí 'i he 'aho 'e 3 – 5 hili 'a e ngaahi faka'ilonga kehé. 'Okú 'asi mai ko ha ngaahi fo'i totitoti lanu pingikí pe kulokula pe ngaahi fo'i pupula 'oku kamata 'i he matá ki mu'a pea toki nga'unu hifo ki he toenga 'o e sinó. 'E ala faingata'a ange ke sio ki he vevelí 'i he kili lanu fakapōpō'ulí. 'Okú 'ikai ke fa'a veli ia. 'E lava ke a'u 'a e vevelí ki ha uike 'e taha pe lahi ange.

Kapau kuó ke vāofi mo ha tokotaha 'oku puke he miselé

Kapau na'a ke feohi mo ha taha 'oku puke 'i he miselé lolotonga 'ene pipihí, 'e fetu'utaki atu 'a e kau ngāue ki he Mo'ui Lelei 'a e Kakaí ke vakai'i pe 'oku ngalingali ko ha tokotaha koe na'e 'i ai ha'o fetu'utaki vāofi. Ko e kakaí fetu'utaki vāofi ko e fa'ahinga ia kuo nau 'i he loki tataua pe fetu'utaki mata ki he mata mo ha taha 'oku lolotonga ma'u 'e he miselé. 'E ala lava foki ke lau ko ha tokotaha fetu'utaki vāofi koe kapau na'a ke 'i ha feitu'u 'oku 'i ai ha misele (ko ha feitu'u na'e 'a'ahi ki ai ha taha 'oku puke 'i he miselé). Te ke lava 'o vakai'i 'a e ngaahi feitu'u 'oku lolotonga fai ha tokanga ki ai 'aki ha'o scan (hulu'i) 'a e QR code ko 'eni 'i laló. Kapau kuó ke 'osi 'alu ki ha feitu'u 'oku fai e tokanga ki ai, telefoni ki he Healthline ki ha fale'i ta'etotongi 'i ha fa'ahinga taimi pē 24/7.

Nofo 'i 'api lolotonga ho'o tatali ki he ola ho'o sivi

'Okú totonu ke ke nofo 'i 'api lolotonga ho'o tatali ki he ola ho'o sivi 'Okú angamaheni ke fakahoko 'eni 'i ha ngaahi 'aho si'i. Kapau 'oku positivi ho'o sivi ki he miselé, 'e fetu'utaki atu ho'o kautaha ki he Mo'ui Lelei 'a e Kakaí, 'a ia te nau fale'i koe ki he me'a hoko ke faí. Kapau 'oku 'asi 'i ho'o sivi 'oku 'ikai ke ke ma'u 'a e miselé, 'e fakahā atu ia 'e ho'o kautaha ngāue ki he mo'ui lelei.

Ko e founa lelei taha ke ke malu ai meí he miselé ko e huhu malu'i.

Vakai'i 'a e tu'unga 'oku 'i ai ho huhu malu'i mei he miselé:

Ki ha fakamatala fekau'aki mo hono vakai'i pe 'okú ke malu kakato mei he miselé, vakai ki he uepisaiti malu'i 'o e misele 'a e Health NZ pe telefoni ki he Vaccination Helpline **0800 28 29 26**. 'Okú 'atā 'a e Helpline (Laini Telefoni ki he Tokoni) mei he 8.30 pongipongi ki he 5 efiafi, Mōnite ki he Falaite (tukukehe 'a e ngaahi 'aho mālōlō fakapule'angá). 'Okú 'atā atu kiate koe ha kau fakatonulea pea te ke lava 'o faka'aonga'i 'a e NZ Relay.

Ko hono ma'u atu 'o e huhu malu'i MMR

- Ko e huhu malu'i MMR 'oku ta'etotongi ia ki he tokotaha kotoa pē 'i Nu'u Sila 'oku si'isi'i hifo he ta'u 18. 'Okú tataua ai pē pe ko e hā ho tu'unga faka'imikuleisoni.
- Kapau 'okú ke ta'u 18 pe motu'a ange, 'oku ta'etotongi 'a e huhu malu'i MMR kapau 'okú ke 'atā atu ki he tokangaekina 'o e mo'ui lelei 'oku fakapa'anga ko ia 'e he pule'angá 'i Nu'u Silá.
- Kapau 'okú ke ta'u 18 pe lahi ange pea 'oku 'ikai ke ke 'atā atu ki he tokangaekina 'o e mo'ui lelei 'oku ta'etotongi 'i Nu'u Silá, 'e lava ke ke ma'u ta'etotongi 'a e huhu malu'i MMR lolotonga ha tō mo mafola 'a e miselé kapau 'oku fokotu'u atu ia 'e ha kautaha ngāue ki he mo'ui lelei.

Fokotu'u ha taimi ke fakahoko ai e huhu malu'i

- Te ke lava 'o fokotu'u ha 'apoinimeni huhu malu'i ki ha ngaahi fale talavai, ho'o toketaá, neesi pe kautaha ngāue ki he mo'ui lelei. 'A'ahi ki he **bookmyvaccine.health.nz** ke ma'u ha lisi 'o e ngaahi feitu'u fai'anga huhu malu'i 'i homou feitu'u.

Hulu'i (Scan) ke vakai'i 'a e ngaahi feitu'u 'oku lolotonga fai e tokanga ki ai:

‘Okú ke fakakaukau ke ‘oatu ha’o monumanu tauhi? Ko e ngaahi me’a ‘eni ‘oku liliú

Kuo mau fakahoko ha ngaahi liliu ki he ‘emau tu’utu’uni ngāue ki he monumanu tauhi mo e founa ngāue ki hono ma’u atu ‘o e ngofuá ke malava ke ke mahino’i ai ho’o ngaahi fatongia kapau ‘okú ke loto ke tauhi ha monumanu ‘i ha ‘api ‘a e Kāinga Ora.

‘Oku mau poupou’i ‘emau kau kasitomā ‘oku nau fie tauhi ko ia ha ki’i monumanú, ka ‘e fiema’u ke ke tomu’a ma’u atu ‘emau fakangofuá. ‘Oku tokoni hono ma’u atu ‘o e fakangofuá ke mau vakai’i pe ‘oku fe’unga ho ‘apí mo e fa’ahinga

monumanu ‘okú ke fie tauhi pea ‘okú ne fakakakato ha fa’ahinga lao ‘a e kōsilio fakakoló pe ngaahi tu’utu’uni ki he falé.

Ko ho’o ma’u pē ‘a e fakangofuá, ‘oku ‘i ai leva ha ngaahi makatu’unga ke fakakakato ke ke hoko ai ko ha tokotaha tauhi monumanu falala’anga. Kuo pau ke tokanga’i lelei mo tauhi malu ‘a e fanga monumanú pea ke ‘oua na’a fakatupu maumau pe fakahoha’a. Ko tu’unga lelei ‘o ‘enau mo’u’i ko e fatongia ia ‘o’ou.

Kapau kuó ke ‘osi ma’u ha tohi fakangofua ke nofo ho’o monumanu tauhi ‘i ho ‘apí, ‘oku ‘ikai fiema’u ia ke

ke fakafonu ha foomu fakangofua fo’ou. Kapau ‘okú ke loto ke talitali atu ha monumanu tauhi fo’ou, fakapapau’i pe ‘oku ke tomu’a ma’u atu ha tohi fakangofua mei he Kāinga Ora.

Kapau ‘okú ke fakakaukau ke tauhi ha monumanu tauhi, kātaki ‘o fetu’utaki ki ho’o Tokotaha Tokanga’i ‘o e Tokoni ki he Ngaahi ‘Api Nofo’angá ‘i he 0800 801 601. Te nau tataki koe ki he founa ngāue mo tokoni ke mahino kiate koe ‘a e me’a ‘oku fiema’u.

Ki ha fakamatala lahi ange, ‘a’ahi ki he **kaingaora.govt.nz/pets**

Malu mo e hao ‘i he maka faka’uhila lithium-ion

‘Oku ‘i ai e faingamālie lahi ke ‘i ai ho’o ngaahi me’angāue faka’ilekitulōnika mo e faka’uhila lahi ‘oku faka’aonga’i ki ai e maka faka’uhilá pea ‘oku laku holo ‘i ho ‘apí. Mei he ngaahi pasikala faka’uhilá mo e sikuta faka’ilekitulōniká (e-scooter) ki he tapaka faka’ilekitulōnika (vapes), ngaahi me’angāue faka’uhila mo e ngaahi me’ava’inga ‘a e fānaú, ‘e lava ke hoko ai ha fakatu’utāmaki ‘o vela

kapau ‘oku maumau, ngāue hala’aki, pe ‘ikai laku fakalelei ia. Ko ha ngaahi tokoni ‘eni ki hono faka’aonga’i ‘i ha

founa malu mo hao ‘a e ngaahi me’angāue: **www.fireandemergency.nz/battery**

